

„GRANITAS“

Tiesos kelio skaitytojams tenka būti gyvenimo priskyje. Tenka dėl to pažinti judėjimas ir literatūros gyvenime.

„Mes naujų turim ieškoti aidų, naujas kurti formas, bet ne senovės saldžias kartoti dainas“, — taip kalba Krėvės *Likimo keliu* poetai. Pirmieji panašų aitrų žodį buvo tarę *Keturi vėjai*. „Dirbtuvės, aeroplanai, radio ekspresai, bet ne seni griuvėsiai reikia apdainuoti. Štai kur glūdi ateities menas!“ — kartojo Krėvės ateities poetas, futuristas su futuristiškais *Keturiais vėjais*. Smarkiai šūkavo, tarėsi: „Senuosius šapkami zakidajem“! Bet dabar *Vėjai* jau aptilo. Nors kūrybos maža parodė, bet sujudino jaunąją rašytojų kartą, metė bombą į tariamai stingstantį literatūros liūną.

Naujesnį žodį tarė jaunesni — *Trečias frontas*. Jų žodis — masė, kaimo bernas! Kūryba — masės norų išreiškimas. Reklama didelė, smarkiais žodžiais — progresyviškoji visuomenė, progresyviškoji spauda, progresyviškoji kūryba. Baubas — nacionalistinis slogutis ir kleras. Ligi šiol daugiau reklamos nei kūrybos. Tai antra popierinė bomba į jaunų literatų gyvenimą.

Trečias naujusias žodis — *Granito*. Jis ne toks garsus. Ne taip skambiai ir efektingai tariamas. Tik, žiūrėsim, gal bus patvaresnis.

Kas jo per žodis?

Jis nori tylos, susitelkimo — ne reklamos „... šalia triukšmaujančių srovių yra dar kita, ramesnė, bet gal vaisingesnė ir patvaresnė... O šūkavimas, spardymasis ir boksavimasis dar nėra kūryba. Kūryba... reikalinga tylumos ir susitelkimo“.

— *Granitas* modernistas ar konservatorius? — pasklaus tuoj nekantresnis skaitytojas. — Teoriškai štai ką apie save sako: „Almanache susitelkę žmonės moderniškumo nelaiko šmėkla. Priešingai, jis stengsis eiti sykiu su gyvenimu ir net jam vadovauti“. Bet *Granito* modernizmas ne bezdžionautinis, ne pamėgdžiotinis. „Jie tolimi nuo tų, kurie vakarų paradoksą ar halambūrą... ar spekuliantų suktą gestą laiko paskutiniu meno kūrybos žodžiu“.

Granitas yra atsirėmęs studentų ateitininkų „Šatrijos“ meno draugijos. Laikosi katalikybės principų ir pripažįsta katalikybės didelį vaidmenį kūrybos procesui, nes katalikybė racionalizavo žmogaus fizinę ir psichinę energiją ir moka išauginti asmenybę, be kurios didingumo kūryba nejmanoma. O išeidamas iš kūrinio proceso psichologijos, almanacho redaktorius akcentuoja, kad kūrybą (poeziją) sudaro muzikiniai, plastiniai, emociniai ir intelektualiniai pradai. Vienas jų skyrium paimtas neturės estetinės vertės. Tik visų kuriamųjų galių sintetiškas, organiškas sutelkimas gimdo poeziją. — Taigi štai teoriškojo nusistatymo linijos: 1. pozitinga kūryba — ne reklama. 2. pažangus savarankiškas modernizmas, 3. modernizmas, apvaldytas krikščioniškai nuteiktos asmenybės — ne minios, 4. kūrybos galių ir priemonių sintetiškoji pusiausvyra.

Tai teorija, o pati kūryba?

2. Poezija. — Poetų, eilėraščių — 10. Senėlesni — Juozas Stanišauskas, Salomėja Nėris ir toliau einant — Orinaitė, A. Dičpetris, Brazdžionis, St. Anglickis, Benys Rutkus,

P. Karuža, G. Tulauskaitė, Naujokaitis. Jaunųjų stipriausi atrodo Brazdžionis ir Anglickis. Jų kūryboj reklamos tikrai nedaug. Gerokai net kuklumo, įsitraukimo į vidų, kaip apdai-nuojamos sraigės. Jau pati tematika — transcendentinės būties klausimai. Pastebėk tik Brazdžionio „Jo rūškanų šešėlį“, giesmę apie nepabaigą ir apvainikuok tą ciklą Anglickio nebūties kondensuota sausa poema „Žalvario angim“.

Brazdžionis su Anglickiu šaltu gestu apkabina erdves, o Petro Karužos refleksija elegiškai skęsta į savąją gilumą ir skundžias gyvenimo menkybę, medituojama gatvėj ar restorane. Tai du kontrastai — visatos refleksija, egoistinė elegija, kuriuos kitados buvo labai gražiai sujungęs Putinas „Pesimizmo himnuose“.

Visuomeninių motyvų nėra. Juos kairieji išdainavo. Erotinių — vos truputis truputis: Tulauskaitės. Bet ir toji erotika tiek suabstraktinta, susimbolinta, kad jos beveik nepastebi. Gal dar gamtos motyvų? jausmas gal reiškiamas su gamtos peizažais? Jais kvėptelia vietomis visai gražiai Al. Dičpetris, atsidus vos pastebimai Brazdžionis — ir viskas.

Tie daugumo motyvai poeziją daro kietą, granitišką, kad ir gilesnę.

Forma. — Žodį poezijos idėjai reikšti granitininkai nevie-naip vartoja. Brazdžioniui žodis eina muzikinei emocijai kelti. Dėl to poetinės priemonės — aliteracijos, pakartojimai. Net palyginimai ir metaforos paimti iš muzikos terminologijos. Kai kur šiek tiek pertempia muzikalizmo stygą:

Laumės laukia lauke, laukuose
Pazarų pazaringo pазaro — (13 p.).

Arba — pakartojimuose jausti pretenzijų:

Ir nuskinu ir padedu ant kelio į žadėtą žemę, į
žadėtą žemę kelio (15 p.).

Tačiau autorius iš viso nepasiduoda muzikinės emocijos manierizmui taip, kaip, sakysim, *Trečio fronto* Pr. Morkūnas, kuris surioglina krūvą beprasmių žodžių ir tarias gausias iš jų estetinį įspūdį. Autorius čia išlaiko, palyginti, pusiausvyrą tarp įvairių kuriamųjų ir patirties galių.

Anglickis tiek pat telkia visas kuriamąsias galias ir stengias prabilti į visus poezijos patiriamuosius organus. Tik jam persvarą ima plastika, vaizdingumas, net pačias abstraktiškąsias temas reiškiant. Šiuo atžvilgiu labai plastiška, graži jo „Sraigė“.

Daug mažiau savarankiškas — ne tik motyvais, bet ir forma — yra Petras Karuža. Jis — vidurys tarp *Trečiojo fronto* ir *Keturių vėjų*. Jis borutiškas, kai sako:

Ant kelio lyg kartuvės kryžiai

Iš tolo žegnojas sūnaus palaidūno (38 p.).

Jis tilvytiškas tardamas, kad pardavęs save „už kontramarkę“ (41), kad „likusį raudoną Petro kraują po lašą išparduodąs“ (39), ar bardamas mėnulį, kad jis lojąs, „kaip alkanas šuva prie skylėtos būdos“ (38).

Užteks beminėjus eilėraščius. Jie, rodos, neiškrypsta iš minėto sintetiško kūrybos kelio, o jų kai kurie gali kūrybos keliu žengti — neabejotina. Kiek blogėliau su beletristika.

3. Beletristų nedaug — 4: Juozapas Banaitis, A. Vaičiulaitis, Albinas Briedis, A. Budrys. Rašytojų vos keli, o kiekvienas vis kitoniškos srovės. Vienam kampe pastatom Vaičiulaitį, visai priešingam atsidurs Banaitis. Vaičiulaičio apysakėlė („Pro išmuštą vitražą“) lygiai balansuojas turinys, pasakytum, ir forma. Egzotiškas fonas, personažai — vaikai, gražiai, bet natūralia, stilizuota kalba, kuria pinama ne fabula, bet plastiškai aprašinėjami tam tikri vaiko gyvenimo niuansai. Bus švelnutis lyrizmas. — Visa tai daro savotišką egzotiško estetizmo įspūdį.

Iš viršaus į gilumą siekia A. Budrys. Nors kūrinėlis („Kodėl tu tai padarei?...“) atrodo per daug sutrauktas: nėra dar kaip reikiant motyvuota — kodėl Alisa kankinasi dėl savo negražumo, kodėl tėvas taip stipriai reaguoja, — bet įdomus: rodo pastabumo, mokėjimo kondensuotai, bet be pretenzijų piešti vaizdus ir charakterizuoti. Autorius, rodos, pirma galvoja kas realizuoti kūrybine forma, o ta forma jam savaime natūraliai ateina.

Kaip tik tokio natūralumo, net natūralaus stilizavimo trūksta kitiems dviem beletristam — „Sulaužytų žodžių“ ir „Apsakos Amen“ — autoriam.

Pastebėta ir garsiai pasakyta, kad žmogus savo mintis reiškia nebūtinai logiškais spėjimais. Gali ir atskiromis sąvokomis, kurias išreiškia ne sakiniai, o atskiri žodžiai. Imta toks minčių reiškimo būdas vartoti literatūroje: kapoti posakiai, atskiri žodžiai, nepaisant jų logiško nuoseklumo. Tai savotiškos kalbos stilizavimas. Jei kūrėjas yra kaip reikiant, jam pavyksta ir toks ir kitoks stilius. Iš anksto nieko blogo nepasakysi: naujas stilius jo veikalui duos daugiau gyvumo, naujumo. Menkesnio masto rašytojai, jais pasekdami, griebias dar toliau stilių „stilizuoti“, nuvaryti į kraštutinumus. Gal ir neateina į galvą, jog ir tas stilizavimas turi savas ribas. Juk ir portretą piešdamas, dailininkas nepasitenkina modelio realybe. Vienus bruožus stipriai akcentuoja, kitus retušuoja, vadinas, stilizuoja. Bet kai jis per daug kurias linijas pratęs ar sutrumpins, gaus jau karikatūrą, truks dalių proporcingumo. Tas pats ir su žodžio stilizacija. Gali ir čia pritrūkti proporcingumo, atitikimo tarp minties ir jo išraiškos žodžio, sakinio, rasis karikatūra, žodžio iškoneveikimas. Plastikoj lengviau pastebėsi, kur karikatūra, poezijoje sunkiau duodas tie reiškiniai sugaunami.

Ir Juozapas Banaitis daug kur gražiai mokėjęs piešti peizažėlius „laužytais žodžiais“, vis dėlto nukrypo gerokai į

formalizmą, ekstravagantiškumą. Užtenka pažiūrėt, kad ir į tokį sakinį:

„Iš auksinių rėmų. Apipintų. Iš kampo žiūrėjo. Sopolingoji. Ant kelių sūnus. Iš gėlos miręs“ (23 p.). Taškų dėliojimas čia vaizdą ne sustiprina, bet temdo. Jauti tokio pat malonumo, kaip klausydamas oratoriaus, kuris po kiekvieno žodžio daro pusės minutės pauzą. Net tokis kapotinis stilius ne visur išlaikytas:

Dvaras.

Kolonų plytos sukiužę, sulūžęs balkonas ir stiklai tirpo nakties tamsume ir lyg išartam parke. Išskukavo tris. Gegutės. Sieninio laikrodžio.

Skaitymo įspūdis būtų daug stipresnis, jei ne paskutinė eilutė būtų sukapota, bet vidurinioji. Tiesa, autorius skaitymo akį atkreips tuo kapojimu, nustebins... Bet nusištevėjimą kelia ne visada tik meningumas, tik išmintingumas...

Tas žodžių laužymas yra kartu ir autoriaus gabumų iškoneveikimas, o jų vis dėlto esama. Reikia manyt, kad Banaitis, metęs pretenzijas, parašys gerų dalykų.

Apie Albino Briedžio „Apysaką amen“ šiuo tarpu nieko negaliu pasakyti. Skaityti tokias galias mintis kaip — „Traukins tikrai stovėtų, jei ratai stovėtų“ — nebepajėgiau.

Baigiant, tenka suminėti vertimai iš svetimų literatūrų (Stefan George, T. Werfel, Rainer Maria Rilke, Milašius, P. Claudel) ir turiningi straipsniai. J. Keliuočio — „Poezijos meno problema“ ir „Moderninės prancūzų literatūros estetika“, J. Griniaus „Romantizmas ir moderniosios literatūros srovės“, Igno Skrupskelio „Ekspresionizmo žlugimas ir naujojo realizmo pradžia vokiečių literatūroje“. Straipsniai gan aktualūs ir rimti.

Bendras *Granito* įspūdis — iš visų panašios rūšies raštų

kol kas rimčiausias. Jo žodis — daugiausia turi realaus pagrindo. Spaudos technika nebloga. Šepečio viršelis dailus. Daugiausia darbo, žinoma, padėjo almanacho redaktorius J. Keliuotis.

Granitas — naujosios literatūros almanachas. Redaktorius J. Keliuotis. „Žinijos“ leid., 112 p. 3 lt.